

Kirgizisztán három forradalma és a kirgiz parlamentáris kísérlet mérlege

*The Three Revolutions in Kyrgyzstan
and the Balance of the Kyrgyz Parliamentary Experiment*

Gyene Pál

https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2022.2.4

Összefoglaló: A jelen tanulmány a szerző 2013-ban megjelent, a kirgiz parlamentáris kísérlet perspektíváiról szóló elemzésének (Gyene, 2013) a folytatása. Ahogyan akkor, most is az összehasonlító politikatudomány (mindezekelőtt a kilencvenes években lezajlott „neoinstitutionalista vita”) fogalmi keretrendszerére támaszkodva igyekszem felvázolni a 2010-ben megindult, a kirgiz parlamentarizmust célzó reformok kilátásait és eredményeit. 2022-ből visszatekintve immár ki lehet jelenteni, hogy a kísérlet lezárult, Kirgizisztán pedig visszatért az elnöki kormányzáshoz. Így kézenfekvő feladat, hogy megvonjuk az alig több mint egy évtizedes periódus mérlegét. Elemzésemben tehát – bizonyos elméleti keretek és politikatörténeti előzmények ismertetése után – elsősorban e rövid ideig tartó parlamentáris kísérlet tanulságait igyekszem levonni.

Kulcsszavak: Kirgizisztán, parlamentarizmus, elnöki rendszer, klánalapú politizálás, neoinstitutionalista vita

Abstract: *This study is a continuation of the author's analysis of "Perspectives on the Kyrgyz Parliamentary Experiment" published in 2013. In the present paper, as in my former study, I try to outline the prospects for the Kyrgyz parliamentarizing reforms launched in 2010, relying on the conceptual framework of the comparative political science primarily on the "neoinstitutionalist debate" of the 1990s. Looking back from 2022, it can be stated that this experimental period is over, Kyrgyzstan has returned to presidential rule. Thus, after presenting certain theoretical frameworks and antecedents of political history, my analysis seeks primarily to draw lessons from the last decade of the parliamentary experiment.*

Keywords: *Kyrgyzstan, parliamentarism, presidential system, clan-based politics, neoinstitutionalist debate*

Problémafelvetés: Kirgizisztán mint „deviáns eset”¹

A Közép-Ázsia posztszovjet államaival foglalkozó szakirodalomban az utóbbi három évtizedben dominánsnak tekinthető narratíva szerint a független Kirgizisztán valamilyen értelemben mindig is különálló helyet foglalt el – Lijphardt terminológiával élve „deviáns esetnek” számított (Lijphardt, 1971, 691–692. o.) – a helyi politikai rendszerek között. Az 1990-es években számos tanulmány a demokrácia autoriter szomszédok által körbevett „szigetként” hivatkozott az országra. E véleményhez elsősorban az Akajev-rezsimnek a szomszédos országokénál valóban liberálisabb sajtópolitikája szolgáltatott alapot (Anderson, 1999; Huskey, 1997). Az ezredfordulót követő évtized második felétől kezdve a kirgiz politikai rendszer fejlődése még látványosabban eltért a többi – autoriter, de stabil – közép-ázsiai rezsimétől (Vasa, 2016). Kirgizisztánban viszont már három alkalommal (2005-ben, 2010-ben és 2020-ban) is erőszakos zavargások döntötték meg az éppen hivatalban lévő elnök hatalmát; ráadásul a 2010-es „forradalmat” a déli országrészben véres etnikai összecsapások is kísérték. Az akkori rezsimváltást mélyreható intézményi reformok követték: a kirgiz politikai elit (vagy legalábbis annak egy része) komolyan szakítani kívánt az addig jellemző személyközpontú hatalomgyakorlással, és ennek érdekében egy népszavazással megerősített alkotmánymódosítást követően – a közép-ázsiai szovjet utódállamok közül egyedüliként – parlamentáris kormányformát vezettek be.

Az országban – immár parlamentáris és a nemzetközi megfigyelők által „szabadnak és tisztességesnek” minősített keretek között – két parlamenti (2010 és 2015), valamint két elnökválasztást (2011 és 2017) is tartottak. Ez utóbbit Közép-Ázsia történetében az államfői hatalom első békés és demokratikus átadásaként méltatta a világ-sajtó. Ám az később mégsem bizonyult teljesen erőszakmentesnek:

1 A fejezet a szerző korábbi, hasonló témájú írásán alapul (Gyene, 2013, 87–88. o.).

Szuronbaj Dzsinkinbekov elnök ugyanis 2019-ben egy véres incidens árán letartóztatta az elődjét. A 2020-as parlamenti választásokat pedig – a vélelmezhetően nagyarányú csalások és visszaélések miatt – tömeges utcai erőszak kísérte, mindenekelőtt a fővárosban, Biskekben. A „harmadik forradalom” során a nép – vagyis inkább az utcai bandák – akarata a börtönből éppen kiszabadított, elitellenes, populista Szadir Zsaparovot repítette az elnöki székbe. Az új elnök 2021 januárjában egy meglehetősen alacsony részvétellel megtartott közvetlen választás révén is megerősítette a hatalmát. Az elnökválasztással párhuzamosan az államforma kérdéséről szóló népszavazást is tartottak, amelyen a résztvevők (de nem a szavazásra jogosultak!) elsőprő többsége a Zsaparov által is preferált elnöki kormányformához való visszatérésre adta le a voksát. Az új elnöki köztársaság alkotmányát 2021 áprilisában szintén népszavazással erősítették meg.

Ez a tanulmány a 2013-ban, a kirgiz parlamentáris kísérlet perspektíváiról írt elemzésem (Gyene, 2013) folytatásának tekinthető. Akár csak annak idején, a jelen írásban is az összehasonlító politikatudomány, elsősorban a kilencvenes években lezajlott „neoinstitucionalista vita” fogalmi keretrendszerére támaszkodva igyekszem felvázolni a parlamentarizmus felé 2010-ban megindult kirgiz reformok kilátásait. Ma már azonban ki kell jelentenünk, hogy a kísérlet lezárult, és Kirgizisztán visszatért az elnöki kormányzáshoz, így utólagosan megvonhatjuk az előző tizenegy év mérlegét. Elemzésemben ezért az elméleti keretek és politikatörténeti előzmények ismertetése után elsősorban a parlamentáris kísérlet tanulságait igyekszem levonni.

Elméleti keretek: a neoinstitucionalista vita²

A parlamentáris és prezidenciális kormányformának a demokratikus átmenetre, illetve a politikai demokrácia konszolidációjára gyakorolt hatásairól a kilencvenes években termékeny vita bontakozott ki a politikatudományi szakirodalomban, elsősorban Juan J. Linz immár

2 A fejezet a szerző 2013-as tanulmánya azonos című részének a rövidített változata (Gyene, 2013, 88–91. o.).

klasszikussá vált, az elnöki modell „veszélyeiről” írt tanulmányának köszönhetően (Linz, 1990). Szerinte a többpárti versengő demokrácia megszilárdulását a prezidenciális modell alapvetően a „merevsége” miatt veszélyezteti: abban ugyanis mind az elnök, mind a törvényhozás mandátuma szigorúan az előre meghatározott időtartamra szól, így adott esetben a törvényhozás és egy vele ellenkező pártállású elnök közötti, meglehetősen gyakorisággal előálló döntéshozatali ponthelyzet nem oldható fel sem a törvényhozás felosztatásával, sem az elnök elleni bizalmatlansági indítvánnyal. Ez szorosan kapcsolódik az elnök és a parlamenti képviselők viszonyában megkerülhetetlen problémát jelentő ún. „kettős legitimáció” problémájához. Mivel a megbízatását mindkét fél közvetlenül az állampolgároktól nyeri, a döntéshozatal során – akár a különböző pártállásukból fakadóan – tartós szembenállás alakulhat ki közöttük, ami gyakorlatilag feloldhatatlan a tekintetben, hogy tulajdonképpen melyikük képviseli a választók akaratát (Linz, 1990, 63. o.).

A parlamentáris kormányzás esetén a végrehajtó hatalom megszlik a politikai közösség egységét reprezentáló, elsősorban szimbolikus szerepkörű – dinasztikus vagy választott – államfő, illetve az azt ténylegesen gyakorló kormány között. Bár az egyes parlamentáris országokban a miniszterelnök kormányon belüli szerepének a súlya nagyfokú eltéréseket mutat, a közte és a kormánytagok közötti viszony sokkal inkább kollegiális jellegű, mint a prezidenciális rendszerben az elnök és a miniszterek kapcsolata. A politika így Linz szerint kevésbé személyközpontú, inkább a pártok és az érdekeszoportok vetélkedéséről, illetve koalíciókötéséről szól. A spanyol szociológus mindebből azt a következtetést vonja le, hogy a parlamentáris kormányzás sokszor instablnak tűnhet ugyan, ám annak során a hivatalban lévő kormánynak egy bizalmatlansági indítvánnyal történő leváltásával vagy előrehozott választások tartásával a prezidenciális modellnél könnyebben lehet a szükséges korrekciók végrehajtására (Linz, 1990, 55. o.).

Scott Mainwaring és Matthew Shugart harmincegy országban végzett empirikus kutatásai részben alátámasztani látszanak Linz következtetéseit. A vizsgálatba bevont azon államok közül, amelyekben

az 1967 és 1992 közötti időszakban megszakítás nélkül politikai demokrácia állt fenn, huszonnégyben parlamentáris kormányforma állt fenn, és csak négy volt elnöki rendszerű (Mainwaring és Shugart, 1993, 4. o.). Mainwaring kimutatása szerint 1945 és 1993 között a világ mintegy ötven államában vált a demokratikus kormányzat polgárháború vagy katonai hatalomátvétel áldozatává; közülük 27 volt prezidenciális, 19 pedig parlamentáris berendezkedésű ország. A parlamentáris kormányforma sikerességi rátája (58,1%) jóval magasabb, mint a prezidenciális rendszereké (22,6%) (Mainwaring és Shugart, 1993, 4. o.). Ezzel egybecseng Alfred Stepan és Cindy Skach 53 nem OECD-országra kiterjedt felmérésének a megállapítása, miszerint az általuk vizsgált parlamentáris országoknak több mint 60, ám a prezidenciális rendszereknek csupán mintegy 20 százalékában bizonyult tartósnak (legalább tíz éven át folyamatosan fennállónak) a demokrácia. A prezidenciális rezsimek több mint kétszer akkora valószínűséggel estek katonai puccs áldozatául, mint a parlamentáris kormányzatok (Stepan és Skach, 1994, 124–125. o.).

Ugyanakkor, mint arra Donald L. Horowitz rámutat, Linz kutatása földrajzilag meglehetősen behatárolt: a következtetéseit elsősorban latin-amerikai országok példájának a vizsgálata alapján vonta le. Ezzel szemben számos nyugat-afrikai országban (korábbi brit gyarmatokban) a westminsteri típusú parlamentáris kormányzás vezetett autoriter hatalomgyakorláshoz. Nigériában és Srí Lankán pedig éppen a parlamentárisról az elnöki rendszerre való áttéréssel sikerült konszolidálni a demokráciát (Horowitz, 1990, 144–147. o.). Mainwaring és Shugart részben egyetért ugyan Linz konklúziójával, de a prezidenciális, illetve a parlamentáris rendszerek egyes altípusai közötti differenciálás fontosságát hangsúlyozza. Érvelésük szerint a „győztes mindent visz” logika sokkal inkább a konkrét választási rendszeren, s nem a kormányformán múlik, és az például a parlamentarizmus westminsteri változatában erőteljesebben érvényesül, mint a legtöbb prezidenciális modellben (Mainwaring és Shugart, 1993, 9. o.). Ráadásul a parlamentáris kormányok instabilitása számos harmadik világbeli országban (Thaiföld, Szudán, Szomália) a demokrácia bukásához, sőt teljes államkudarchoz vezetett (Mainwaring és Shugart, 1993, 12. o.).

Giovanni Sartori pedig amellettt érvel, hogy a pártosodási penetráció alacsony foka, illetve a fegyelmezett parlamenti pártok hiánya a parlamentáris kormányzati rendszerekben komolyabb funkciózavarokhoz vezethet, mint az elnöki modellek esetében (Sartori, 1994, 112–114. o.).

A Mainwaring–Shugart-szerzőpáros szerint a parlamentáris rendszerek látványosan magasabb sikerességi indexe azzal is magyarázható, hogy azok többsége fejlett ipari állam, míg a prezidenciális rendszereké – az Amerikai Egyesült Államok kivételével – elsősorban a fejlődő latin-amerikai, afrikai és ázsiai országok közül kerül ki. Márpedig a harmadik világban mind a kétféle rendszer bukási rátája igen magasnak mondható, ami azt sugallja, hogy a demokrácia sikeres konszolidációja nem elsősorban a kormányformán, sokkal inkább az adott állam társadalmi-gazdasági fejlettségén múlik (Mainwaring és Shugart, 1993, 6. o.).

Kirgiz politikatörténeti áttekintés 1991-től 2010-ig

Kirgizisztán – a volt Szovjetunió többi közép-ázsiai tagköztársaságához hasonlóan – 1991-ben elnöki típusú köztársaságként nyerte el a függetlenségét.

„A kirgiz nemzeti tudat relatíve késői kialakulása, illetve a kirgiz nemzeti fejlődés sok tekintetben felülről vezérelt, szervetlen mivolta miatt a többségi kirgiz társadalmon belül mind a mai napig igen erősek a szubetnikai-regionális identitások. A regionális törésvonalak már a szovjet korszakban is igen fontos szerepet játszottak a Kirgiz SZSZK párvezetésén belüli frakcióharcokban. A Kirgiz SZSZK Kommunista Pártja vezetésének – többek között a főtitkári posztot több mint húsz éven át betöltő Turdakun Uszupalijev – háttországot hagyományosan az északkeleti Narin régió képezte.” (Gyene, 2013, 95–96. o.).

A Kirgiz SZSZK felső vezetésében a peresztrojka éveiben vívott hatalmi játszmák eredményeként esett a választás (Haghayeghi, 1997, 135–136. o.) a független Kirgizisztán első elnökeként (1991-től egészen

2005-ig) a szintén „narini gyökerű, de addig a kirgiz belpolitikában tulajdonképpen *outsider*nek számító fizikusra, Aszkar Akajevre, a Kirgiz Tudományos Akadémia elnökére” (Gyene, 2013, 97. o.).

„Akajev elnökségének első éveiben, úgy tűnt, őszintén elkötelezett – mindenekelőtt a gazdasági liberalizációt és közép-ázsiai mércével mérve radikális privatizációt megcélzó – reformprogramjának végigvitelében, [idővel azonban a] kormányzása mindinkább autoriter jelleget öltött, ami egyrészt az elnök tekintélyének mind erőteljesebb hangsúlyozásában (pl. az Elnök Becsületét és Méltóságát Védő Bizottság létrehozása), valamint a sajtóval szembeni egyre korlátozóbb kormányzati fellépésben volt tetten érhető. (Huskey, 1997, 257–259. o.). Az addig demokrata elkötelezettségű vezetőként számon tartott Akajev a nemzetközi közvélemény szemében is mindinkább a kazah Nurszultan Nazarbajev elnökhöz hasonló »liberális autokratáként«¹ tűnt fel. Akajev elnökségének [tizenöt évét így] fokozódó elnöki hatalomkoncentráció és korrupció jellemezte, ami nem mond ellent annak, hogy az államhatalom összességében gyenge maradt.” (Gyene, 2013, 97. o.)

„Az Akajev-korszak egyértelműen az északi, elsősorban narini érdekesoportok dominanciájának növekedését eredményezte, a déli klánok rovására. Minden bizonnyal a regionális klánok közötti hatalmi egyensúly aránytalan eltolódása is hozzájárult az Akajev elnök uralmával szembeni elégedetlenség felfokozódásához (Engvall, 2011, 42. o.).

Ennek ellenére az, hogy a 2005-ös parlamenti választások eredményének manipulálása miatt a déli országországban kirobbant zavargások végül is az elnök távozásához vezető »tulipános forradalom«² terebélyesedtek, nem annak köszönhető, hogy Akajev uralma korruptabb vagy elnyomóbb jellegű lett volna, mint bármelyik másik szomszédos közép-ázsiai rezsim, hanem sokkal inkább annak, hogy – Karimov üzbég elnöktől eltérően – vonakodott a lakossággal szemben nagyobb arányú vérontást alkalmazni.

Akajev a zavargások nyomán Kazahsztánba, majd Moszkvába távozott, ott írta alá a lemondó nyilatkozatát is, a parlamenti választások eredményét pedig érvénytelenítették. 2005-ben a parlamenti választásokat végül is nem ismételték meg, ugyanakkor az Akajev távozása utáni elnökválasztások 2005 júliusában déli politikus, a magát a forradalmi napok alatt a bukott elnök fő riválisává kinövő Kurmanbek Bakijev elsőprő győzelmét hozták. Bakijev ugyanannak a szovjet korszakban szocializálódott politikai elitnek a tagja volt – és bár 2001–02-ben miniszterelnöki pozíciót is betöltött –, azonban nem tartozott Akajev szorosabb »északi érdekköréhez«, hanem a déli Dzsalálábád régióhoz kötődött: onnan indult karrierje mint gyárigazgató, majd Kirgizisztán függetlenné válását követően az ország egyik leggazdagabb üzletemberévé vált. Az új elnök demokratikus elkötelezettségével kapcsolatban mind a kirgiz lakosság, mind a nemzetközi közvélemény felfokozott várakozásokat táplált, ám Bakijev legfőbb törekvése valójában a hatalmi pozíciók újraszortítása volt, immár a déli klánok, illetve saját családja javára. Ehhez Bakijev olyan nyílt gátlástalansággal fogott hozzá, hogy a rezsimje [John] Engvall szerint egyenesen »kleptokráciaként« volt leírható (Engvall, 2011, 53. o.). Omurbek Tekebajev, a centrista *Ata-Meken* [Szülőföld] párt vezetője pedig így jellemezte a helyzetet: »...korábban Kirgizisztán gazdasági és társadalmi javait privatizálták, napjainkban viszont Kurmanbek Bakijev magát az államhatalmat akarja privatizálni.«³

Az állami patronázspozíciók minél akadálytalanabb kisajátítása érdekében Bakijev még az elődjénél is több hatalmat igyekezett a saját kezében koncentrálni. A 2007-es népszavazással is megerősített alkotmánymódosítások valóságos »hiperprezidenciális« berendezkedést hoztak létre, amelynek keretében az elnök közvetlen irányítása – azaz Bakijev személyes hatalma – alá rendelték a titkosszolgálatokat, a külügy-, a belügy- és a védelmi minisztériumot. Az elnök hatásköre lett a kormányfő, valamint az ország főbb bíráinak a kinevezése is.

3 *Centrasia.ru*, 2009.

A 2007-es parlamenti választásokon az elnököt támogató *Ak Zsol* [Fényes Út] párt szerezte meg a parlamenti mandátumok túlnyomó többségét, 2009-ben pedig elnökválasztást tartottak, amelyen Bakijev a leadott szavazatok több mint háromnegyedét szerezte meg, a legfőbb riválisa pedig kevesebb mint 8%-ot kapott. Mind a 2007-es parlamenti, mind a 2009-es elnökválasztásokat – a nemzetközi megfigyelők egyöntetű véleménye szerint – súlyos csalások és visszaélések jellemezték (Marat, 2010).

[...]

Az átmeneti kormány megalakulása a déli országrészben nem csillapította le a kedélyeket. A Bakijevet korábban támogató üzbrig szervezett bűnözői csoportok és kirgiz bandák közötti összecsapások mind intenzívebbekké váltak, majd 2010 júniusában az események Os városában egy csaknem három napon át tartó üzbrigellenes pogromban csúcsosodtak ki.⁴ (Gyene, 2013, 98–99. o.)

A kirgiz parlamentáris kísérlet (2010–2021)

„Az átmeneti kormány kezdeményezésére 2010 júniusában – még éppen a nagyobb arányú zavargások kirobbanása előtt – [Bakijev] népszavazást kezdeményezett az alkotmány módosításáról. Ennek nyomán került sor a közép-ázsiai államok között egyedülálló parlamentáris kormányforma bevezetésére. A sikeres referendumot követően, október 10-ére előrehozott parlamenti és elnökválasztásokat írtak ki. Az elnökválasztásokat végül is – tekintettel a dzsalálábádi és osi zavargások teremtette bizonytalan helyzetre – elhalasztották, és Roza Otunbajevát választották meg, legfeljebb 2011. december 31-ig tartó hatálylyal, ideiglenes államfővé. A parlamenti választásokra viszont sor került, és azt a nemzetközi megfigyelők alapvetően tisztának és szabadnak minősítették. Igaz, a választás eredménye

4 Huskey és Hill, 2013, 239. o.; Radnitz, 2010.

közel sem hozott a »forradalmi erők« számára olyan tiszta győzelmet, mint azt sokan remélték.⁵ (Gyene, 2013, 99–100. o.)

I. táblázat

A kirgiz pártrendszer a 2010-es parlamenti választásokat követően⁶

Párt	Regionális bázis	Ideigelenes Kormányt támogató/ellenző	Parlamenti helyek
Ata-Zsurt	Déli	I.K. ellenző	28
Szociáldemokraták	Déli	I.K. támogató	26
Ar-Namisz	Északi	I.K. ellenző	25
Reszpublika	Kiegyensúlyozott	I.K. ellenző	23
Ata Meken	Északi	I.K. támogató	18
Butun Kirgizisztán	Északi	I.K. ellenző	0

„Mindenki meglepetésére az elűzött Bakijev elnök visszahívását támogató *Ata-Zsurt* [Szülőföld] párt szerepelt a legjobban, azon kívül négy párt – a Szociáldemokraták, az Ata-Meken, a Köztársaság párt és az Ar-Namisz [Méltóság] – szerzett mandátumot a törvényhozásban. Először a Szociáldemokraták, az Ata-Meken és a Köztársaság párt szándékozott koalícióra lépni egymással, ám amikor a parlamenti többségük dacára sem voltak képesek megválasztani az új házelnököt, ez a próbálkozás kudarcot vallott.⁷ Végül is a fent említett három párt az Ar-Namisszel kiegyesülve volt képes kormányt alakítani. A négypárti koalíció ellenzéke az Ata-Zsurt párt, a miniszterelnök pedig a szociáldemokrata párti, Akajev elnökhöz hasonlóan északi kötődésű és oroszbarátnak tartott politikus, Almazbek Atambajev lett. A parlamentáris rendszerváltás záróakkordjaként 2011. október 30-án sor került az elnökválasztásra is – amelyet a parlamentáris kormányforma dacára kiemeltebb figyelem kísért, mint a törvényhozási választásokat. Az elnökválasztáson végül is tizenhat jelölt indult, és a hivatalban lévő miniszterelnök, Atambajev nagy fölényrel nyert.⁸ Atambajev a szavazatok 63%-át kapta, míg a fő riválisának

5 Dzubyenko, 2010.

6 Forrás: Huskey és Hill, 2013.

7 Kutueva, 2010.

8 Kilner, 2011.

tartott Kamszubek Tasijev, az Ata-Zsurt párt vezetője csak 14%-ot szerzett.⁹ A választást a nemzetközi megfigyelők kisebb szabálytalanságoktól nem mentesnek, de alapvetően szabadnak és tisztának minősítették.¹⁰ (Gyene, 2013, 100. o.)

Az elnökválasztások ismét kiélezték a kormányzó koalíción belüli ellentéteteket, az Ata-Zsurt ellenzékbe vonult, ugyanakkor az Ata-Meken és az Ar-Namisz – Féliksz Kulov pártelnök vonakodása dacára – belépett a kormányba. A parlament az államfői székbe távozó Atambajev utódjaként a Köztársaság párti Omurbek Babajevet választotta kormányfővé, akinek azonban korrupciós vádak miatt már augusztusban távoznia kellett a posztjáról. „A kirgiz parlament 2012 szeptemberében a szintén szociáldemokrata párti, de elsősorban technokratának tartott – és egyébként déli kötődésű – Zsantoro Szatubaldijevet, az elnöki adminisztráció korábbi vezetőjét választotta meg miniszterelnöknek”¹¹ (Gyene, 2013, 100. o.). Ő minden valószínűség szerint elsősorban az államfő, s nem a koalíciós pártok jelöltje volt.

„Az új kormányt a Köztársaság párton kívül a másik három kormánypárt továbbra is támogatta a parlamentben (Trilling, 2012. Legalábbis egészen 2013 márciusáig, amikor is Szatubaldijev és az Ata-Meken elnöke, Omurbek Tekebajev olyannyira összekülönböztek a Kumtor aranybánya koncessziói feletti vitában, hogy az Ata-Meken ismét kivált a koalícióból. 2014 áprilisában végül is újjáalakult a Szociáldemokraták, az Ar-Namisz és az Ata-Meken kormánykoalíciója egy újabb technokratának tartott miniszterelnökkel, Dzsumart Otorbajevvel az élen.”¹² (Gyene, 2015, 276–277. o.)

Ő azonban alig egy évig maradhatott csak hivatalban, mivel 2015 elején korrupciós vádak miatt neki is távoznia kellett a hivatalából, így

9 Marat, 2011.

10 OSCE, 2011.

11 Dzubyenko, 2012.

12 Trilling, 2014.

az az évi választásoknak már egy ötödik – az adott esetben ügyvezető – miniszterelnökkel, Szemir Tarijevvel futott neki a kormányzó koalíció.

2. táblázat

A kirgiz pártrendszer a 2015-ös parlamenti választásokat követően¹³

Párt	Regionális bázis	Kormánypárti/ellenzéki	Parlamenti helyek
Szociáldemokraták	Északi	Kormánypárt	38
Ata-Zsurt- Reszpublika	Kiegyensúlyozott	Ellenzéki	28,0
Kirgizisztán Párt	Déli	Kormánypárti/ellenzéki	18
Onuguu	Déli	Kormánypárti/ellenzéki	13
Bir-bol	Kiegyensúlyozott	Kormánypárti/ellenzéki	12,0
Ata Meken	Északi	Kormánypárti/ellenzéki	12

A kirgiz pártrendszer kevésbé konszolidált jellegét mutatja, hogy a 2015. októberi parlamenti választások földcsuszamlásszerű átalakulást hoztak. A korábbinál eggyel több, szám szerint hat párt került be a törvényhozásba, ebből három újonnan alakult politikai formáció (a Kirgizisztán Párt, az *Onuguu–Progressz* [Fejlődés–Haladás] és a *Bir–Bol* [Egyesüljünk]). A kormányzó Szociáldemokraták váltak a legnagyobb parlamenti frakcióvá, az addig inkább északi kötődésűnek elkönnyvelt Reszpublika pedig fuzionált a déli, nacionalista Ata-Zsurt párttal, s így a legnagyobb ellenzéki blokkot alkották. A Reszpublikából ugyanakkor a megelőző években számos frakció kivált, így például az Intimák-csoport, akik Atambajev szürke eminenciása, Ikramzson Ilmijanov, valamint a „vodka-oligarcha”, Sarsenbek Abdikerimov közreműködésével megszervezték az Atambajev elnökhöz lojális Kirgizisztán Pártot, amely a harmadik legtöbb mandátumot szerezte a Szociáldemokraták és az Ata-Zsurt–Reszpublika közös lista után, a szavazói ugyanakkor a déli régiókból rekrutálódtak. Ugyancsak a Reszpublikából kivált frakcióként jött létre eredetileg a szintén újonnan a parlamentbe került *Onuguu* [Haladás] párt, amelynek a szavazóbázisa alapvetően vidéki, és inkább déli kötődésű. A régi parlamenti pártok közül az Ata-Mekennek sikerült még megőriznie a parlamenti

¹³ Forrás: Huskey és Hill, 2013.

képviselését, ugyanakkor az előző ciklus egyik meghatározó formációjának számító Ar-Namisz a belső frakcióharcok miatt felbomlott, és 2015-ben már nem került be a törvényhozásba (*Eurasinet*, 2015).

Végül is egy, a korábbinál szélesebb, négypárti koalíciós kormány alakult a Szociáldemokraták, a Kirgizisztán Párt, az Onuguu és az Ata-Meken részvételével, Temir Szarijev addigi ügyvezető miniszterelnök vezetése alatt. 2016 áprilisában ismét váltás történt a kormányfői poszton: akkor a déli kötődésű, bár Atambajevhez lojálisnak tartott Szuronbaj Dzsinsbekov lett a miniszterelnök. Az összképet tovább bonyolította, hogy 2016 novemberében, az Atambajev alkotmánymódosító csomagjáról¹⁴ tartott népszavazás előestéjén, a kormánykoalíció összeomlott. Az Onuguu és az Ata-Meken párt kilépett, mivel elletzték az államfő által betervezett reformokat. A koalíció két héttel később a Szociáldemokraták, a Kirgizisztán Párt és a Bir-Bol részvételével alakult újjá.¹⁵

A pártok és a gyakorta cserélődő kormányfők forgatagában egyedül az államfő, Almazbek Atambajev személye kölcsönözte a rendszernek a stabilitás látszatát mintegy hat éven keresztül (2011 és 2017 között, de előtte csaknem egy évig miniszterelnök is volt). Ezért úgy tűnhetett, hogy komoly vízválasztót jelent majd a 2017 októberében esedékes elnökválasztás, amelyen a hivatalban lévő államfő már nem indulhatott újra, és amely Közép-Ázsia történetében az első többpárti, demokratikus államfőválasztásnak ígérkezett – egyben az első olyanak, amelynek az eredményét nem lehetett előre megjósolni.

A legnagyobb kormányzópárt, a Szociáldemokraták soraiból két „húzónev” is indult: a hivatalos jelöltjük Szuronbaj Dzsinsbekov

¹⁴ 2016 novemberében Atambajev elnök több pontból álló alkotmánymódosító reformcsomagot bocsátott népszavazásra. Bár a 2010-ben elfogadott kirgiz alkotmányt 2020-ig nem lehetett volna módosítani, az elnök javaslatait – 42%-os részvétel mellett – a szavazók túlnyomó többsége támogatta. A 2017-ben életbe lépett alkotmánymódosítások többek között kimondják a homoszexuálisok házasságának a tilalmát, valamint megerősítették a mindenkori kormányfő jogköreit az államfővel szemben. Az akkori elemzői értékelések többsége ezt arra irányuló lépésnek tartotta, hogy Atambajev az elnöki mandátuma lejáratja után miniszterelnökként kívánja átmenteni a hatalmát (Abdurasulov, 2016).

¹⁵ *Radio Free Europe – Radio Liberty Kyrgyz Service*, 2016.

kormányfő volt, de bejelentette az indulási szándékát a parlament házelnöke, Csunubaj Turszunbekov is. A legnagyobb ellenzéki tömörülés, az Ata-Zsurt–Reszpublika soraiból mindjárt három kihívója is akadt a „kormánypárti” jelölteknek. Kamszsubek Tasijev és Ahmatbek Keldibekov volt a párt hivatalos jelöltje, a parlamenti képviselőcsoportjuk frakcióvezetője, Omurbek Babanov pedig „függetlenként” indult. Rajtuk kívül ringbe szállt még Temir Szarijev, a korábbi miniszterelnök is. Az ellenzéki politikus Omurbek Tekebajevnek, az Ata–Meken párt elnökének az indulását viszont a vele szemben felmerült – sokak szerint politikailag motivált – korrupciós vádak miatt megakadályozta a bíróság (Putz, 2017).

A kampány finisében a versengés az Atambajev és a Szociáldemokraták által is támogatott Dzsinszibekov és Omurbek Babanov párharcává szűkült. Végül is, a papírformának többé-kevésbé megfelelően, Szuronbaj Dzsinszibekov miniszterelnök lett a befutó, sokak számára meglepő fölényrel, a szavazatok 55%-át megszerezve már az első fordulóban. A sokak által csak Atambajev bábjának tartott Dzsinszibekov győzelme erősíthette azokat a feltételezéseket, hogy Atambajev a Putyin–Medvegyev–tandem mintájára esetleg miniszterelnökként kívánja átmenteni a hatalmát (Djanibekova, 2017).

Dzsinszibekov elnöki beiktatását azért is értékelte fontos mérföldkőként számos elemző (Djuraev, 2018; Sheranova, 2019), mert – akkor még úgy tűnt – azzal megtörtént a posztszovjet Közép-Ázsiában az államfői hatalom első demokratikus és békés átadása. Sajnálatos módon, a későbbi események tükrében azonban ez sem bizonyult se békésnek, se zavartalanoknak. Bár Dzsinszibekov Atambajev politikai protezsáltjaként és a Szociáldemokraták jelöltjeként nyerte meg az elnökválasztást, de a déli Os régió szülötte volt, és így az ottani tartományokban jóval magasabb arányban szavaztak rá, mint az északi körzetekben (*Electoral Geography 2.0*, 2017). Ám a pártkötődésnél a klánhoz tartozás ismét fontosabbnak bizonyult. Az, hogy az északi Atambajev egy, a pártján belüli, de déli politikusnak adta át az államfői pozíciót, az északi és a déli klánok közötti egyfajta informális hatalommegosztási paktumra is utalhatott. Ám ha volt is ilyen megállapodás, azt Dzsinszibekov nem tartotta be (ennek az árát néhány évvel

később meg is kellett fizetnie). Az új államfő – sokakat meglepő módon – igen autonóm politikai aktornak bizonyult, és a legkevésbé sem volt Atambajev „bábja”, ahogy azt várták.

2018 folyamán Szuronbaj Dzsинbekov széles körű korrupcióellenes harcot hirdetett, amelynek keretében megszabadult az elődje kádereitől, mindenekelőtt az Atambajev jobbkezének tartott miniszterelnöktől, Szapar Iszakovtól (Lynch, 2019). Atambajev, aki még mindig a Szociáldemokraták vezetője volt, válaszul nagyszabású politikai mozgósításba kezdett Dzsинbekov ellen, és ő maga is korrupciós vádakkal illette utódját – többek között a kirgiz nagypolitika sokáig egyfajta szürke eminenciásának tekintett Rajimbek Matraimovhoz, a vámhatóság korábbi fejehez fűződő maffiakapcsolatokkal. Atambajev nyíltan arra készült, hogy a 2020-as parlamenti választásokon a Szociáldemokraták jelöltjeként elnyeri a miniszterelnöki pozíciót, a kormányzó párt pedig lényegében kettészakad egy Atambajevet és egy Dzsинbekovot támogató szárnyra. Ezt azonban már az elnök sem hagyhatta annyiban: 2019 áprilisában a kirgiz parlament, a *Dzsogorku Kenes* elfogadta azt a törvényjavaslatot, amelynek értelmében a volt államfőket eltiltották mindenféle állami pozíció betöltésétől és a politikai pártok vezetésétől.¹⁶ Júniusban pedig Atambajevet a törvényhozás megfosztotta a mentelmi jogától is. A belpolitikai színtéren mindinkább beszűküült mozgásterű Atambajev júliusban Vlagyimir Putyinnál tett demonstratív célú látogatást, akivel még államfőként igen szívélyes kapcsolatokat ápolt. Azonban az orosz elnök nem kívánt a szorult helyzetbe került politikus érdekében beavatkozni a kirgiz belpolitikába, sőt abbéli véleményének adott hangot, hogy országa Kirgizisztán és Dzsинbekov elnök hatalmának a mihamarabbi konszolidációjában lenne érdekelt (Umarov, 2019).

16 A jogszabály célzottan Atambajev ellen irányult, hiszen gyakorlatilag ő maradt az országban élő és aktívan politizáló volt államfő: Akajev és Bakijev külföldi száműzetésbe kényszerült, Roza Otumbajevna (a 2010-es forradalom utáni ideiglenes államfő) pedig visszavonult a nagypolitikától, s egy NGO vezetésével foglalatoskodott (Umarov, 2019).

Onnantól kezdve felgyorsultak az események. A parlament a volt elnökkel szemben korrupciós és büntetőjogi vádak¹⁷ fogalmazott meg, és – mint arról már szó volt – megfosztották a mentelmi jogától. Erre Atambajev hívei és rokonai a volt államfő nyári rezidenciájához, a Biskek közelében fekvő Hoj-Tasba vonultak, hogy megvédelmezzék a patrónusukat. A rendőrség által augusztus 7-én Atambajev letartóztatására indított művelet egy csaknem két teljes napon át tartó ostromba fulladt. A magát elbarikádoló volt elnök támogatói a különleges erők több tagját is megsebesítették, egyet halálosan (*Reuters*, 2019). 2020 júniusában a bíróság végül II évi börtönbüntetésre ítélte Atambajevet, a vagyonát elkobozták, és megfosztották minden korábbi állami kitüntetésétől¹⁸ (Putz, 2020a).

A parlamentáris Kirgizisztán első államfőjének politikai pályafutása tehát igen diestelen véget ért. Szuronbaj Dzsinkin elnök, miután megszabadult a régi mentoráról, úgy érezhette, hogy sikeresen konszolidálta a személyi hatalmát, és igen bizakodva tekinthetett a 2020. októberi parlamenti választások elé, dacára annak, hogy időközben az országát sem került el a Covid-pandémia és az annak nyomában járó gazdasági krízis (Engelberth és Gyene, 2021).

17 Az Atambajev ellen megfogalmazott vádak a „Batukajev-botrányhoz” kapcsolódtak. Aziz Batukajev egy csecsen származású drogkereskedő, akit a kirgiz hatóságok 2006-ban tartóztattak le, és többek között egy kirgiz parlamenti képviselő és belügyminisztériumi tisztviselő meggyilkolásával is kapcsolatba hozták. 2013-ban Atambajev amnesztiában részesítette Batukajevet a súlyos betegségére (leukémia) való tekintettel. A bemutatott diagnózis később azonban hamisítványnak bizonyult, Batukajev pedig eltűnt, minden valószínűség szerint elhagyta az országot (Putz, 2020a).

18 Atambajev történetéhez még hozzátartozik, hogy a raboskodó egykori elnököt a Dzsinkin elnököt is megbuktató 2020-as biskeki zavargások során kiszabadították, és a néhány napos „eltávozása” alatt még egy ellene elkövetett merényletet is túlélte (*Al Jazeera*, 2020a), de végül vissza kellett térnie a börtönbe (*Eurasianet.org*, 2020).

A 2020-as forradalom és a prezidenciális visszarendeződés

A 2021-es választások, mint a kirgiz parlamentarizmus történetében korábban is, a pártrendszer újabb földcsuszamlásszerű átrendeződését hozták. Csak négy párt jutott be a parlamentbe, valamennyi déli kötődésű. Három formáció többé-kevésbé nyíltan Dzsinbekov elnököt támogatta, csak az egyik volt ellenzékinek nevezhető (Pannier, 2020a).

A 2020. október 5-iki választásokon a nem sokkal előtte alapított *Birimdik* [Egység] párt – amely Dzsinbekov elnök legszorosabb személyes szövetségeseit, sőt családtagjait (például az öccsét, Aszilibek Dzsinbekovot) tudhatta a soraiban – szerezte a legtöbb (46) mandátumot a 120 fős Dzsogorku Kenesben. Csaknem ugyanennyi (45) parlamenti helyre tett szert a *Mekenim Kirgizisztán* [Hazám, Kirgizisztán] nevű, a szintén Dzsinbekov támogatójának tekinthető déli – kirgiz nacionalista – Ata-Zsurt és a Rajimbek Matraimovhoz¹⁹ köthető, a formáció nevét adó párt fúziójával létrejött közös lista. Az elnököt támogatók közé tartozónak lehetett tekinteni a déli – a parlamentbe már 2015-ben bekerült – Kirgizisztán Pártot is. Először jutott be viszont a törvényhozásba a *Butun Kirgizisztán* [Egyesült Kirgizisztán], amely déli bázisú volt ugyan, mégis Dzsinbekov elnökkel szemben, ellenzékiként határozta meg magát. A korábbi elnöki pártról, az Atambajev–Dzsinbekov-párharc során szétzilált Szociáldemokratákról, továbbá a technokrata, régiósemleges Bir-Bolról, az északi-liberális Ata-Mekenről, valamint a korábbi Reszpublikáról letöredezett utódpartok viszont – többek között a 7 százalékra emelt parlamentbe jutási küszöb következtében – nem kerültek be a törvényhozásba (*Al Jazeera*, 2020b).

¹⁹ A Vámhatóság egykori feje, Atambajev egyik nagy politikai ellenlábasa (Pannier, 2020b).

3. táblázat
A kirgiz pártrendszer a 2020-as (érvénytelenített)
választások eredményeinek tükrében²⁰

Párt	Regionális bázis	Dzsinsbekov elnököt támogató/ellenző	Parlamenti helyek
Birimdik	Déli	Elnököt támogató	46
Mekenim Kirgizisztán	Déli	Elnököt támogató	45
Kirgizisztán Párt	Déli	Elnököt támogató	16
Butun Kirgizisztán	Déli	Ellenzéki	13

A nemzetközi megfigyelők összességében szabadnak minősítették a választást, bár széles körű visszaélések (elsősorban szavazatvásárlás) is történtek, az ellenzéki pártok pedig a Covid-pandémia miatt a voksolás elhalasztását követelték (AFP, 2020). Aligha csodálkozhatunk azon, hogy a szavazók sem az északi tartományokban sem a fővárosban, Biskekben nem akarták elfogadni az eredményeket. Az utcára özönlő, választási csalást hangoztató tömegeket először könnygázzal és gumilövedékekkel kísérelték meg feloszlítani, de végül a tüntetők a karhatalomnál elszántabbnak bizonyultak: megrohmozták és bevették az elnök hivatalainak és a parlamentnek egyaránt otthont adó biszeki „Fehér Házat”. A miniszterelnöki posztot éppen akkor betöltő Kubatbek Boronov hamarosan lemondott, másnap, október 6-án pedig a Választási Bizottság érvénytelenítette a voksolás eredményét (Pikulicka-Wilczewska, 2020). Néhány nappal később Szuronbaj Dzsinsbekov elnök, aki a forradalmi napok alatt a nyilvánosság elől rejtőzködött, szintén lemondott (Putz, 2020b). A független Kirgizisztán történetében immár harmadszor az utca akarata írta felül az intézményesített pozíciókat birtokló elitesoportokét.

Az „utca”, de legalábbis a biszeki belvárosban a legagresszívebben fellépő csoportok akarata a nemzetközi közvélemény számára addig ismeretlen, bár a kirgiz belpolitikába korántsem kívülállóként érkező személyt, Szadir Dzsaparovot katapultálta lényegében egy börtöncellából egyenesen az államfői székbe.

²⁰ Saját szerkesztés.

Az északi származású Dzsaparov ugyanis már igen hosszú és fordulatos előéletet tudhatott magáénak: eredetileg Isszik-Kul tartományban volt rendőr, majd 2005-ig az ottani székhelyű Nurneftegaz társaság kisebb olajfinomítóját igazgatta az Isszik-Kul tó partján fekvő Balikcsi városban (Pannier, 2020b). Északi volta dacára a politikai karrierje inkább a déli klánok sikereihez kötődött: 2005-ben Kurmanbek Bakijev elnök Ak-Zsol pártjának színeiben választották parlamenti képviselővé (Putz, 2020c). Bakijev bukása után Dzsaparov a déli-nacionalista Ata-Zsurt párthoz igazolt át, a 2010-es forradalmat kísérő etnikai zavargások alatt pedig jócskán kivette a részét a déli országrészben kialakult etnikai feszültségek szításában (Umarov, 2020). A kirgiz nacionalizmus szószólójaként 2012-ben elvbarátjával, Kamesibek Tasijevvel – aki az új elnök fontos politikai szövetségese azóta is – egy erőszakos incidensektől sem mentes politikai kampányt indított a kirgiz GDP 8–12 százalékát adó Kumtor aranybánya államosításáért. Az általuk vezetett tiltakozók rohamot vezettek a biszeki „Fehér Ház” ellen, amely sikertelennek bizonyult, és a két politikust rövidebb időre le is tartóztatták. Dzsaparovot ez azonban nem tartotta vissza attól, hogy a következő évben egy újabb erőszakos akció során egy ideig túsul tartsa fogva Isszik-Kul tartomány akkori kormányzóját, Emil Kaptagajevet (Putz, 2020c). A rebellis Dzsaparovra ezért viszont már súlyosabb börtönbüntetés várt, így inkább Kazahsztánba távozott, ahonnan azonban – máig sem teljesen tisztázott okokból – 2017-ben hazatért. Egyből le is tartóztatták, és 11,5 évi letöltendő büntetésre ítélték (Umarov, 2020).

A 2020. októberi zavargások napjaiban számos más politikussal (köztük a volt elnökkel, Atambajevvel) egyetemben Dzsaparovot is kiszabadították a börtönből. Hamarosan ő vált az erőszakos utcai tiltakozók hangadójává. Eközben a parlamenti képviselők egy része a biszeki Dosztik hotelben gyülekezett, ahol – feltehetően némi megfélemlítéstől sem mentes nyomásgyakorlás hatására – a protestálók körében egyre népszerűbbé vált Dzsaparovot választották miniszterelnökké. Bár e „csonka parlament” döntése alkotmányjogilag meglehetősen gyenge lábakon állt, attól kezdve már senki sem állhatott az

isszik-kuli politikus útjába: Dzsinsbekov elnök, valamint a parlamenti házelnök, Kanat Iszajev lemondása után, október 15-én ő lépett elő ügyvezető államfővé (Putz, 2020b).

Dzsaparov politikai karrierjének az üstökösszerű felívelése persze nem tulajdonítható kizárólag a forradalmi napok során szerzett utcai népszerűségének. Talán önmagában még az sem elegendő magyarázat, hogy ő a közösségi médiát a legaktívabban használó kirgiz politikus (Baialieva és Kutmanaliev, 2020). Az elitellenes, populista politikai hangnemet megütő Dzsaparov jócskán tudhat maga mögött befolyásos támogatókat. Egyikük a régi barátja, Kamcsibek Tasijev, aki immár a Nemzetbiztonsági Bizottság élén áll, és kérelhetetlenül lesújt a terroristákra, korrupt politikusokra és Dzsaparov politikai ellenfeleire (Putz, 2021a). Széles körben elterjedt vélekedés, hogy a Dzsaparov–Tasijev–tandem bizonyos alvilági körök, valamint a *Kirk Csoro* [Negyven Lovag] nevű nacionalista mozgalom támogatását is élvezi. A két férfi állítólag jó személyes kapcsolatot ápol a kirgiz politika már említett szürke eminenciásával, Rajimbek Matraimovval.²¹ Mindezekon felül kétségkívül az előnyére szolgál, hogy északi származású, ugyanakkor a déli (Dzsalsalábád régióból származó) Tasijev támogatásával 2010-ben, az üzbégellenes pogromok idején, a déli országrész kirgiz közvéleményében is széles körű népszerűsége tett szert. Így a személye mára a régiókon átívelő összkirgiz nacionalizmus egyfajta kifejeződésévé válhatott (Umarov, 2020).

Erről tanúskodtak a 2021. január 21-én, 16 indulóval megtartott – előrehozott – elnökválasztások eredményei is, ahol a kirgizek Dzsaparovot nem éppen elsöprő (mindössze 39%-os) részvétel mellett, de döntő többséggel (a szavazatok 79%-ával) megerősítették a pozíciójában. Az urnákhoz járulók meglehetősen alacsony aránya arról árulkodik, hogy a választópolgárok a parlamentarizmus utóbbi viharos évei alatt jelentős mértékben megcsömörlöttek a belpolitikától. Ugyanakkor Dzsaparov számára az mindenképpen biztató lehet, hogy

21 A Vámhatóság korábbi fejt, aki vélhetően már a Perzsa-öböl menti arab emirátusokban is kiterjedt üzleti érdekeltségekkel rendelkezik, a Dzsaparov–Tasijev-páros hatalomra kerülése után kétszer is letartóztatták egy-egy rövid időre, ám végül egyfajta gazdasági amnesztiában részesült (Putz, 2021a).

az eddig megválasztott összes elnök közül ő érte el regionálisan a legkiegyensúlyozottabb szavazatszámot (Kyzy, 2021).

Az elnökválasztást népszavazás is kísérte, amelyen a polgárok arról dönthettek, hogy a parlamentáris kormányformát fel kívánják-e váltani a Dzsaparov által szorgalmazott elnöki modellel. Az utóbbihoz való visszatérést a voksolás résztvevőinek több mint 80 százaléka támogatta. Az ezt követően kidolgozott új, „hiperprezidenciális” alkotmányt egy újabb referendumon, 2021 áprilisában is megerősítették. Az angol nyelvű sajtóban – némileg erőltetett szóviccel – a konstitucionális helyett „kánstitucionális” jelzővel illetett (Putz, 2020d; *Al Jazeera*, 2021) kirgiz berendezkedésben így ma már egyértelműen ismét az államfő kezében koncentrálódik az érdemi döntéshozói hatalom. Ő nevezi ki a kormány tagjait és a bírakat. A parlament létszámát 120-ról 90 főre csökkentették, a törvényhozó testület politikai ellenőrző szerepét a tradicionális közösségi vezetőkből, a „fehérszakállú vénékből” álló, bár egyelőre némileg homályos rendeltetésű *Kurultaj* venné át, amelynek a jövőben törvényjavaslatok megfogalmazására is lehetősége lesz. Haár az elemzői értékelések szerint az alapvetően konzultatív szerepkörű testület inkább az elnök számára szolgálhat majd a mindenkori parlamenttel szemben alternatív legitimációs bázisként és a törvényhozási folyamatban egyfajta kerülőút biztosítékként (Imanaliyeva, 2021).

4. táblázat

A kirgiz pártrendszer a 2021-es választások után²²

Párt	Regionális bázis	Dzsaparov elnököt támogató/ellenző	Parlament helyek
Ata-Zsurut Kirgizisztán	?	támogató	14
Isenim	?	támogató	12
Yntymak	?	támogató	10
Allijansz	?	?	7
Yiman Nuru	?	?	6
Butun Kirgizisztán	Déli	?	5

²² Forrás: saját szerkesztés.

Dzsaparov hatalmának konszolidációját illetően nem túl sok biztos támpontot kínál a 2021 novemberében megtartott parlamenti választás, amely ismét ékesen árulkodott a kirgiz pártrendszer teljességgel képlékeny jellegéről. Rekordalacsony, mindössze 34 százalékos részvétel mellett a parlamentbe jutott hét párt közül csupán a Butun Kirgizisztáné ismerős az elmúlt évtizedből. Az *Aljansz* [Szövetség] nevű formáció a régi Reszpublika és Bir-Bol töredékeinek a fúziójával jött létre. A három legerősebb parlamenti frakciót adó Ata-Zsurt Kirgizisztán, *Intimák* [Összetartás] és *Isenim* [Bizalom] minden korábbi előzményt nélkülöző, Dzsaparovot támogató alakulatok: az Ata-Zsurt Kirgizisztánnak például nincs köze a korábbi déli Ata-Zsurt párthoz, hanem Dzsaparov korábbi *Mekencsil* [Hazafias] pártjának az örököse (Putz, 2021b). Mindenestre akárhogy is alakulnak a párt- vagy klánközi erőviszonyok a kirgiz törvényhozásban, a régi-új prezidenciális berendezkedésben a parlament szerepe alighanem sokkal csekélyebb lesz, mint az elnöké.

Konklúziók

A független Kirgizisztán a fennállásának idestova 30 éve alatt 24 miniszterelnököt és 6 államfőt „fogyasztott el”. A kormányfők fluktuációja a parlamentáris időszakban sem csillapodott: nagyjából évente cserélődtek. A hat elnök közül lényegében csak egy, Roza Otumbajevna tudott békében megválni az államfői poszttól, aki azt 2010–2011-ben ideiglenesen töltötte be, hármat forradalom buktatott meg, egyet bebörtönöztek. Mindezek után Szadir Dzsaparov részéről nem csekély eltökéltségre vall, hogy elvállalta a pozíciót.

Ha a kirgiz politikai rendszer nagyfokú instabilitásának okai közül egyet kellene kiemelni, akkor az mindenképpen a pártrendszer nagyfokú volatilitása lenne. Azok a kirgiz parlamenti választások, amelyeket eddig többé-kevésbé szabadnak és versengőnek lehetett tekinteni (a 2010-es, a 2015-ös, a 2020-as és talán a 2021-es volt ilyen), mindig a pártrendszer földcsuszamlásszerű átalakulását eredményezték. Lényegében nem volt olyan parlamenti párt, amelyik a

kirgiz „parlamentáris kísérlet” évtizedének elejétől végéig meghatározó politikai tényezője maradt volna. Mindez arra utal, hogy a kirgiz belpolitikai közegben mind a mai napig nem tudtak gyökeret verni a nyugati típusú ideológia-, illetve programalapú pártok. A politikai formációk továbbra is inkább egy-egy meghatározó személyiség köré szerveződő képlékeny csoportosulások, az ideológiai címkéknél pedig erősebbek az azok közötti, sőt gyakran éppen az azokon belüli regionális, „klánközi” törésvonalak (mint azt az Atambajev–Dzsinkinbajev-párharc kapcsán kettészakadt Szociáldemokraták példája is mutatja). A pártosodási penetráció mértékének növekedéséhez a parlamentáris időszak sem járult hozzá érdemben. A kirgiz belpolitikát tehát a parlamentáris keretek között sem sikerült domesztikálni, a politikai rendszer sem lett stabilabb, és a választási folyamat sem vált kevésbé erőszakossá.

A kirgiz kormányzati rendszer működésének a logikája a 2010-es parlamentarizáló reformok után is inkább a félelnöki rendszerekéhez állt közelebb. Az elnök a parlamentáris időszakban sem csupán reprezentatív figurának számított. A legitimitását továbbra is a parlamenttől függetlenül, választások útján, közvetlenül a néptől nyerte. A kormány elvileg a törvényhozásnak tartozott felelősséggel, ám mivel a választásokon sosem volt olyan párt, amelyik abszolút többséget szerzett volna, általában az elnök döntésén múlt, hogy kit kér fel a kormányalakításra. Így a végrehajtó hatalom első számú letéteményesének mindvégig ő számított, hozzá képest a meglehetősen gyakorisággal cserélődő kormányfők a másodhegedűs szerepébe kényszerültek. A részvételi adatok szerint az elnökválasztásokat mindig kiemeltebb figyelem övezte, mint a parlamentieket, ami arra utalt, hogy a kirgiz választók az államfőt tekintik az országuk igazi politikai vezetőjének, s nem a kormányfőt. A kirgiz elnök informális hatalma és tekintélye így a parlamentáris kísérlet időszakában is felülmúlta a kormányfőkét.

Ha egyes nyugati elemzők számára Dzsaparov „prezidenciális restaurációja” miatt a kirgiz alkotmányos keretek kevésbé tűnnek is demokratikusnak, tulajdonképpen csak a személyközpontú politikai kultúra realitásait tükrözik ismét vissza, a parlamentáris rendszernél

nyilvánvalóbb módon. Elképzelhető, hogy a kirgiz politikának idővel sikerül meghaladnia a destruktív klánközi rivalizálást, de úgy tűnik, hogy abból a kiutat egyelőre még nem a nyugati típusú pártalapú politizálás, hanem a Dzsaparov által képviselt, erősen perszonalizált, nacionalista populizmus kínálja. Ugyanakkor az ő legitimitációja sem áll túl erős lábakon: a legjobb indulattal is csak azt mondhatjuk, hogy az elnökválasztáson a szavazásra jogosultak csupán egyharmada támogatta. Tekintetbe véve a kirgiz elnökök eddigi karrierjét, az már önmagában figyelemreméltó politikai teljesítményt jelentene, ha a gazdasági válság és a Covid-járvány közepette a demokratikus versengő keretek felszámolása nélkül ki tudná tölteni a teljes elnöki ciklusát.

Irodalomjegyzék

- Abdurasulov, Abdujalil (2016). Kyrgyzstan Referendum: What Do the Reforms Mean? *BBC News*. A letöltés ideje: 2021. december 1. <https://www.bbc.com/news/world-asia-38289859>.
- AFP (2020). Monitors Decry Vote-Buying in Kyrgyz Parliamentary Vote. *France24*. A letöltés ideje: 2021. december 1. <https://www.france24.com/en/20201005-monitors-decry-vote-buying-in-kyrgyz-parliamentary-vote>.
- Al Jazeera* (2020a). Ex-Kyrgyz President Atambayev Survives 'Assassination Attempt'. A letöltés ideje: 2021. december 1. <https://www.aljazeera.com/news/2020/10/9/kyrgyzstan-president-declares-state-of-emergency-in-capital>.
- Al Jazeera* (2020b). Pro-Presidential Parties Dominate Kyrgyzstan Parliamentary Vote. A letöltés ideje: 2021. december 1. <https://www.aljazeera.com/news/2020/10/4/pro-presidential-parties-win-kyrgyzstan-vote>.
- Al Jazeera* (2021). Kyrgyzstan Votes on Constitution Boosting President's Powers. A letöltés ideje: 2021. december 1. <https://www.aljazeera.com/news/2021/4/11/kyrgyzstan-votes-on-constitution-boosting-presidents-powers>.
- Anderson, John (1999). *Kyrgyzstan, Central Asia's Island of democracy?* Amsterdam: Harwood Academic Publishers.

- Baialieva, Gulzat és Kutmanaliev, Joldon (2020). How Kyrgyz Social Media Backed an Imprisoned Politician's Meteoric Rise to Power. *Open Democracy*. A letöltés ideje: 2022. június 1. <https://www.opendemocracy.net/en/odr/how-kyrgyz-social-media-backed-an-imprisoned-politicians-meteoric-rise-to-power/>.
- BBC News (2010). Kyrgyzstan in Crisis As Clashes Escalate. A letöltés ideje: 2021. december 1. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/8607324.stm>.
- Centrasia.ru. (2009). O. Tekebajev: "Reformi" ot Akajeva do Bakijeva Prezident Kirgizisztana privatizirujet goszudarsztvennuju vlaszty. A letöltés ideje: 2012. december 1. <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1256624640>.
- Djanibekova, Nurjamal (2017). Kyrgyzstan: Presidential Election Produces First-Round Winner. *Eurasianet*. A letöltés ideje: 2021. december 1. <https://eurasianet.org/kyrgyzstan-presidential-election-produces-first-round-winner>.
- Djuraev, Emil (2018). Mistakes and Lessons of the 'Fifth' Power Transfer in Kyrgyzstan. *Cabar*. A letöltés ideje: 2021. december 1. <https://cabar.asia/en/mistakes-and-lessons-of-the-fifth-power-transfer-in-kyrgyzstan>.
- Dzyubenko, Olga (2010). Otunbayeva Sworn in As Kyrgyz Interim President. *Reuters*. A letöltés ideje: 2012. december 1. <http://in.reuters.com/article/2010/07/03/idINIndia-49860220100703>.
- Dzubyenko, Olga (2012). Kyrgyzstan MPs Elect New Prime Minister to Avert Turmoil. *Reuters*. A letöltés ideje: 2012. december 1. <http://af.reuters.com/article/worldNews/idAFBRE88416J20120905?pageNumber=1&virtualBrandChannel=0>.
- Electoral Geography, 2.0* (2017). Kyrgyzstan. Presidential Election 2017. A letöltés ideje: 2021. december 1. <https://www.electoralgeography.com/new/en/countries/k/kyrgyzstan/kyrgyzstan-presidential-election-2017.html>.
- Engelberth István és Gyene Pál (2021). A közép-ázsiai köztársaságok járványkezelési politikái. In Sáringer János (szerk.), *Fordulópontok és gazdasági növekedés Közép-Európában* (9–32. o.). A letöltés ideje: 2022. június 1. https://apostrof.hu/images/stories/ebook/Fordulopontok_es_gazdasagi_novekedes-full.pdf.
- Engvall, John (2011). Flirting with State Failure. Power and Politics in Kyrgyzstan Since Independence. *Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program*.
- Eurasianet.org*. (2015). Broad Governing Coalition Formed in Kyrgyzstan. A letöltés ideje: 2016. december 1. <http://www.eurasianet.org/node/75801>.

- Eurasianet.org*. (2020). Kyrgyzstan: Released Prisoners Being Sent back to Jail. A letöltés ideje: 2021. december 1. <https://eurasianet.org/kyrgyzstan-released-prisoners-being-sent-back-to-jail>.
- Gyene Pál (2013). A kirgiz parlamentáris kísérlet perspektívái – egy deviáns eset vizsgálata. *Politikatudományi Szemle*, 22(1), 87–113. http://www.poltudszemle.hu/szamok/2013_lszam/gyene.pdf.
- Gyene Pál (2015). Rezsimstabilitás és hatalomgyakorlás a posztszovjet Közép-Ázsiában. *Corvinus Disszertációk*. A letöltés ideje: 2022. május 30. http://phd.lib.uni-corvinus.hu/890/1/Gyene_Pal.pdf.
- Haghighi, Mehrdad (1997). *Islam and Politics in Central Asia*. Hampshire and London: Houndmills, Basingstoke, MacMillan Press.
- Horowitz, Donald L. (1990). Comparing Democratic Systems. *Journal of Democracy*, 1(4), 143–149.
- Huntington, Samuel P. (1991). *The Third Wave. Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman and London: University of Oklahoma Press.
- Huskey, Eugene (1997). Kyrgyzstan: The Fate of Political Liberalization. In: Kareen Dawisha és Bruce Parrott (szerk.), *Conflict, Cleavage and Change in Central Asia and the Caucasus* (242–276. o.).
- Huskey, Eugene és Hill, David (2013). Regionalism, Personalism, Ethnicity and Violence: Parties and Voter Preference in the 2010 Parliamentary Election in Kyrgyzstan. *Post-Soviet Affairs*, 29(3), 237–267.
- Imanalijeva, Ayzirek (2021). Kyrgyzstan: Constitution Draft and Japarov Decrees Hint at Authoritarian Future. *Eurasianet.org*. A letöltés ideje: 2021. december 1. <https://eurasianet.org/kyrgyzstan-constitution-draft-and-japarov-decrees-hint-at-authoritarian-future>.
- Kilner, James (2011). Pro-Russia Candidate Wins Kyrgyz Presidential Election. *The Telegraph*. A letöltés ideje: 2012. december 1. <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/kyrgyzstan/8859832/Pro-Russia-candidate-wins-Kyrgyz-presidential-election.html>.
- Kutueva, Aizida (2010). Leader of the Social Democratic Part of Kyrgyzstan Requests Roza Otunbayeva to Commit Another Faction Forming of New Coalition. *24 News Agency*. A letöltés ideje: 2012. december 1. <http://eng.24.kg/politic/2010/12/03/15121.html>.
- Kyzy, Aruuke Uran (2021). From Prison to Presidency: Sadyr Japarov's Victory. *The Diplomat*. A letöltés ideje: 2021. december 1. <https://thediplomat.com/2021/01/from-prison-to-presidency-sadyr-japarovs-victory/>.
- Lijphardt, Arendt (1971). Comparative Politics and the Comparative Method. *American Political Science Review*, 65(3), 682–693.

- Lijphardt, Arendt (1999). *Patterns of Democracy*. New Haven – London: Yale University Press.
- Linz, Juan J. (1990). The Perils of Presidentialism. *Journal of Democracy*, 1(1), 51–69.
- Lynch, Ian J. (2019). In a Country With Big Personalities, the Kyrgyz State Remains the Center of Power. *The Diplomat*. A letöltés ideje: 2021. december 1. <https://thediplomat.com/2019/08/in-a-country-with-big-personalities-the-kyrgyz-state-remains-the-center-of-power/>.
- Mainwaring, Scott és Shugart, Matthew (1993). *Juan Linz, Presidentialism and Democracy: A Critical Appraisal*. Kellogg Institute Working Paper.
- Marat, Erica (2010). Kyrgyzstan. Freedom House Nations in Transit. *Country Report*. A letöltés ideje: 2021. december 1. <http://www.freedomhouse.org/report/nations-transit/2010/kyrgyzstan>.
- Marat, Erica (2011). Kyrgyzstan's Presidential Elections: As Good As It Gets in Central Asia. *CACI Analyst*. A letöltés ideje: 2012. december 1. <http://www.cacianalyst.org/?q=node/5657>.
- Наша Ніва (2012). Бакиеў атрымаў беларускае грамадзянства і купіў дом за \$2 млн у Мінску? (Bakijev megkapta a fehérorosz állampolgárságot, és vett egy házat 2 millió dollárért Minszkben?). A letöltés ideje: 2012. december 1. <http://nn.by/?c=ar&i=68018>.
- OSCE Press Release (2010). Aktivnije pljuraliszticeszkiye parlamentszkiye vibori osznovu dlja baljnyejsego ukreplenyija demokracii. A letöltés ideje: 2012. december 1. <http://www.osce.org/ru/odihr/72026>.
- OSCE Press Release (2011). Kyrgyzstan's Presidential Election Was Peaceful, But Shortcomings Underscore Need to Improve Integrity of Process. A letöltés ideje: 2012. december 1. <http://www.osce.org/odihr/elections/84571>.
- Pannier, Bruce (2020a). Kyrgyzstan: A Guide to the Parties Competing. *Radio Free Europe/Radio Liberty*. A letöltés ideje: 2021. december 1. <https://www.rferl.org/a/kyrgyzstan-a-guide-to-the-parties-competing-in-the-parliamentary-elections/30871908.html>.
- Pannier, Bruce (2020b). A Hidden Force in Kyrgyzstan Hijacks the Opposition's Push for Big Changes. *Radio Free Europe/Radio Liberty*. A letöltés ideje: 2021. december 1. <https://www.rferl.org/a/a-hidden-force-in-kyrgyzstan-hijacks-the-opposition-s-push-for-big-changes/30891583.html>.
- Pikulicka-Wilczewska, Agnieszka (2020). Kyrgyzstan Prime Minister Resigns amid Election Protests. *Al Jazeera*. A letöltés ideje: 2021. december 1.

- <https://www.aljazeera.com/news/2020/10/6/kyrgyzstan-pm-resign-amid-election-protests>.
- Putz, Catherine (2017). 59 File to Run for the Kyrgyz Presidency. *The Diplomat*. A letöltés ideje: 2021. december 1. <https://thediplomat.com/2017/08/59-file-to-run-for-the-kyrgyz-presidency/>.
- Putz, Catherine (2020a). 11-Year Sentence for Former Kyrgyz President Atambayev's Role in Early Release of Aziz Batukayev. *The Diplomat*. A letöltés ideje: 2021. december 1. <https://thediplomat.com/2020/06/11-year-sentence-for-former-kyrgyz-president-atambayevs-role-in-early-release-of-aziz-batukayev/>.
- Putz, Catherine (2020b). Kyrgyz President Jeenbekov Offers Resignation. *The Diplomat*. A letöltés ideje: 2021. december 1. <https://thediplomat.com/2020/10/kyrgyz-president-jeenbekov-offers-resignation/>.
- Putz, Catherine (2020c). From Prison to Parliament: Meet Kyrgyzstan's New Prime Minister. *The Diplomat*. A letöltés ideje: 2021. december 1. <https://thediplomat.com/2020/10/from-prison-to-parliament-meet-kyrgyzstans-new-prime-minister/>.
- Putz, Catherine (2020d). What's in Kyrgyzstan's Proposed 'Khanstitution'? *The Diplomat*. A letöltés ideje: 2021. december 1. <https://thediplomat.com/2020/11/whats-in-kyrgyzstans-proposed-khanstitution/>.
- Putz, Catherine (2021a). Kyrgyzstan: A Year Since October 2020. *The Diplomat*. A letöltés ideje: 2021. december 1. <https://thediplomat.com/2021/10/kyrgyzstan-a-year-since-october-2020/>.
- Putz, Catherine (2021b). Low Turnout, Technical Glitches, Mar Kyrgyzstan's Parliamentary Polls. *The Diplomat*. A letöltés ideje: 2021. december 1. <https://thediplomat.com/2021/11/low-turnout-technical-glitches-mar-kyrgyzstans-parliamentary-polls/>.
- Radio Free Europe/Radio Liberty Kyrgyz Service* (2016). Kyrgyz Parties Forge New Parliament Coalition. A letöltés ideje: 2021. december 1. <https://www.rferl.org/a/kyrgyzstan-parties-forge-new-parliament-coalition/28093144.html>.
- Radnitz, Scott (2010). The Unraveling of Southern Kyrgyzstan. *CACI Analyst*.
- Reuters* (2019). Kyrgyz Ex-President Arrested, Accused of Coup Plan: State Media. A letöltés ideje: 2021. december 1. <https://www.reuters.com/article/us-kyrgyzstan-atambayev-idUSKCNIV30EJ>.
- Sartori, Giovanni (1994). Neither Presidentialism nor Parliamentarism. In Juan J. Linz és Arturo Valenzuela (szerk.), *The Failure of Presidential Democracy* (106–118. o.).

- Sheranova, Arzuu (2019). Power Transition Models in Central Asia. *Antall József Tudásközpont*. A letöltés ideje: 2021. november 27. <https://digitalistudastar.ajtk.hu/en/research-blog/power-transition-models-in-central-asia>.
- Stepan, Alfred és Skach, Cindy (1994). Presidentialism and Parliamentarism in Comparative Perspective. In Juan J. Linz és Arturo Valenzuela (szerk.), *The Failure of Presidential Democracy* (119–134. o.).
- Trilling, David (2012). Kyrgyzstan: Parliament Approves New Premier, Government. *Eurasianet.org*. A letöltés ideje: 2012. december 1. <http://www.eurasianet.org/node/65865>.
- Trilling, David (2014). Kyrgyzstan Gets New Ruling Coalition, Just Like the Old One. *Eurasianet.org*. A letöltés ideje: 2021. december 1. <https://eurasianet.org/kyrgyzstan-gets-new-ruling-coalition-just-like-the-old-one>.
- Umarov, Temur (2019). The Failure of Atambayev’s Planned Power Transition. *The Diplomat*. A letöltés ideje: 2021. december 1. <https://thediplomat.com/2019/08/the-failure-of-atambayevs-planned-power-transition/>.
- Umarov, Temur (2020). Who’s in Charge Following Revolution in Kyrgyzstan? *The Diplomat*. A letöltés ideje: 2021. december 1. <https://carnegiemoscow.org/commentary/83046>.
- Vasa László (2016). Kormány átalakítás Kazahsztánban. Felkészülés a hatalomátadásra? *Külgügyi és Külgazdasági Intézet*. A letöltés ideje: 2021. december 1. https://www.academia.edu/29270092/Korm%C3%A1ny%C3%A1talak%C3%ADt%C3%A1s_Kazahszt%C3%A1nban._Felk%C3%A9sz%C3%BCl%C3%A9s_a_hatalom%C3%A1tad%C3%A1sra.